

ИРЖИ /ГЕОРГИ/ ПРОШЕК

Чешкият приятел на Васил Левски

ХРИСТИНА СТОЕВА

“Няма нищо по-назидателно и по-възпитателно за хората и народа на една свободна държава, отколкото примерът и делата на ония, които са оставили незагадими следи за доброто на обществото, в което са живели.” П. Р. Славейков

Два пъти в годината България се прекланя пред великото дело на Васил Левски. Веднъж, когато на 18 юли чества годишнината от рождението му и втори път, когато на 19 февруари отбелязва годишнината от обесването му. Но и през всичките останали дни и години той живее в съзнанието на народа като легендарен негов син, за когото ехото пренася през вековете от поколение на поколение много легенди и предания. Едно от тези незаглъхващи предания е свързано с името на чешкия инженер ИРЖИ /ГЕОРГИ/ ПРОШЕК, който още от 1869 година е голям приятел на Апостола на свободата – Левски.

ГЕОРГИ ПРОШЕК И ВАСИЛ ЛЕВСКИ

През ранната есен на 1870 година в село Алмали /сега Ябълково, Хасковско/ пристигат като строители на жп линията Одрин – Белово чешките инженери Георги Прошек, Антон Пелц и Антонин Свобода заедно с поляците Станислав Домбровский и пан Банковски. Бързо се сприятеляват с председателя на местния революционен комитет даскал Димитър Ралов и с неговия заместник Иван Попкалинов. С тяхна помощ те наемат квартира у поп Калин, който през 1871 година построява за тях специално жилище от 4 стаи. Тъй като то се ползвало с консулска екстериториалност станало неприкосновено седалище на единствения в България *Славянски таен революционен комитет*, образуван от българи, чехи и поляци. За прикритие на дейността си Славянският комитет организира и образцово училище, което получило названието *“Прошеково школо”*. Новото школо, наричано още образцова прогимназия, било снабдено с глобуси, сметалки, помагала, карти и картини, закупвани било то от издателството на бележития българин Хр. Г. Данов или от Букурещ и Цариград. Тези нагледни пособия се предоставяли за ползване и от учителите не само от близките селища, но и от по-далечните училища в Пазарджик. Занятията в Прошековото училище са се водели по нови методи и по програма, в която са включени и нови предмети. Годината приключвала с публични изпити, а председател на комисията, която изпитвала и награждавала учениците, бил Иржи Прошек. Самият той ръководел ученически хор. Децата пеели не само патриотични песни, но разучили чешкия и полския химн. По мотиви на чешкия химн впоследствие възникнала и българската песен *“Где е родът ми”* /автор Т. Икономов/. С лични средства Прошек закупувал учебни помагала и физкултурни съоръжения, на които се тренирали българските деца. За оръжие на учениците, обучавани във военно дело, служели дървени сопи.

Антонин Пелц пък, който бил офицер от австро-унгарската армия, организирал работниците по железниците и ги обучавал да боравят с истински саби. Тренирали фехтовка и сеч от езда на кон.

В Алмали Георги Прошек развивал богата културно-просветна дейност и бил съпричастен към живота на селяните. Той бивал заедно с тях при скръбни и радостни събития, в делниците и празниците, доставял за Славянския дом вестници, списания и друга литература. Тъй като се изнасяли сказки, провеждали се вечеринки, водели се спорове и се пеели бунтовни песни приема се, че

Славянският дом е и първото читалище в Алмали.

В една от стаичките на школото, където живеел даскал Ралов, се подслонил и Георги Прошек. Там се състояла и срещата му с Васил Левски, който добил широка известност в Чехия още през 70-те години благодарение

дейността на Ангел Кънчев, Иван Драсов, Петър Берковски, Стефан Ботев и други – все революционери, които учели в градовете Табор, Писек или Прага. Срещата на Георги Прошек с Васил Левски допринесла в най-голяма степен за подпомагане светото дело за освобождението на България чрез дейността на Славянския таен революционен комитет.

По указание на Левски комитетът е доставял оръжие, оттук е тръгвала и тук се е връщала революционната поща за района. Като инженери по железниците Пелц и Свобода са пътували и пренасяли важни сведения и други материали до Цариград, Стара Загора, София и Букурещ. Прошек пък бил *постоянен кореспондент на вестници в европейските столици* и там редовно отразявал безчинствата на османските поробители.

ДОПИСКИ ЗА ТЕГЛОТО НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Дописките си той изпращал не само до Чехия, но чрез чешкия вестник “Народни листи” до Париж и Лондон. В кореспонденциите си широко отразявал събитията около Старозагорското въстание през 1875 година, изтезанията на заточените в Диарбекир българи, помествал апела, подписан от хиляди български въстаници. За времето от 13.X. до 15.XII.1875 г. той публикувал 10 материала, като името на тайния кореспондент оставало прикрито от бележ-

ка, написана под заглавието като “Извадка от частно писмо”, “Пишат ни от България”, “Автично писмо”... По този начин читателите в Чехия, а от там и в Австроунгария научавали за теглото на българския народ по време на Априлското въстание и за неопикуемите жестокости на петковния поробител. Често Прошек се подписвал от Букурещ, защото и там често ходел, оттам започвал и пътят на кореспонденцията му. По това време “Ориент-експрес” се движел от Париж до Гюргево, пътниците се прехвърляли през Дунава, и по железницата Русе-Варна достигали до парахода за Цариград. Навсякъде

Прошек установявал връзки чрез свои сънародници или чрез верни на революцията българи, които заемали разни служби по железницата. С неговото енергично съдействие по гарите и кантоните на железницата от Одрин до Белово се назначавали за служители комитетски хора. Сред тях фигурират имената на Захари Стоянов, Тодор Каблешков, Георги Икономов, Теофан Райнов и др. С помощта на такива хора Прошек планирал да помогне и за освобождаването на Левски, очаквайки превозването му към Цариград, за да го съдят. От гара Поповица до Харманли устроили засади по железницата. Напразно. Апостолът бил откаран в София с каруца.

След 1876 година Прошек напуснал Барон Хиришовата железница и със собствени средства обикалял България като доброволен кореспондент и сътрудник на много чешки вестници и списания, чрез които широката общественост била информирана за подвизите на Ботева чета. С нетърпение очаквал предстоящите събития за освобождението ни и с радост по-

срещнал 12.IV.1877 година, когато била обявена Руско-турската война. По време на тежките Шипченски боеве Прошек се намирал в Цариград. Там със своя сънародник и приятел, магистър-фармацевта д-р Надхерни – шеф на здравната служба в турската армия /наричан Хеким паша/, научава, че турското командване готви извозване по железницата на големи подкрепления за Шипка. Веднага заминава към жп участъка над Одрин, където служели неговите верни приятели. Чрез организираното така наречено “Лудо предприятие” – една сговорна дружина изважда около 200 метра релси, хвърля ги в Марица при големия мост и по този начин задържа цели 30 часа турската армия. Този отрязък от време се оказва съдбоносен за задържането на Шипченския проход, където опълченците се борят геройски в очакване да дойде руска помощ. За тази акция Прошек е награден с ордена “Александър Невски I степен”, а генерал Скобелев от името на руския император му връчва златна сабя.

Така, през лятото на 1877 година, с *демонтирането на тези 200 метра релси над Одрин, чехите дават своя ценен принос като задържат подкрепленията на Сюлейман паша за прохода Шипка*. Георги Прошек постъпва на разположение на руското командване. Като полиглот той е назначен за *преводач в канцеларията на губернатора*. Като приближен на П. В. Алабин той му внушава, че трябва веднага да се издигне в София паметник на най-заслужилия българин, на Васил Левски. По проект на чешкия архитект Ян Коллар започва строежа на паметника.

От писмото на Прошек до редактора на в. “Марица” в Пловдив с дата 30.03.1882 г. научаваме, че се събират доброволни пожертвования от населението. Алабин дава значителни лични средства, тъй като иска паметникът да бъде готов за 20 дни. Бърза

издигането на паметника да стане преди пристигането на княз Дондуков. Истинската причина според Прошек е друга. “Причината, на която г-н Алабин искал да свърши паметника в течение на 20 дена била, че подир свършване на нещастния берлински конгрес може да се яви някое припятствие за построяване на паметника на един патриот българин, който е бунтувал българския народ против Турция.” Понеже парите не стигат, само дълбоките основи на паметника са положени. След 4 години Прошек отново се връща към този въпрос и с болка пише в писмото си, че парите, които са събирани, стоят неупотребени до днес, защото “старите патриоти се забравиха, излезнахъ нови, които се

борят до днес за своите паметници, на миналото не се гледа.”

ПРОШЕК - ТЪРСЕН И ПОЛЕЗЕН

Много области в живота на новоосвободената ни държава се нуждаели от кадри. Прошек е инженер, владее стенография и чужди езици, надарен е музикално, умее и да рисува. Навсякъде е търсен и полезен. Той обаче, както болшинството от пристигналите в страната ни чехи, *започва от учителската професия*, въпреки че като личност с широки интереси и големи дарования има възможност да заема къде по-добре заплатени и високопоставени длъжности. В това има нещо много затро-

гващо и свидетелства за неговия идеализъм и възрожденски дух, за готовността му да жертва личните си интереси в името на второто си отечество. Иржи Прошек е назначен като един от първите учители при откриването на Първа софийска девическа гимназия. Преподава по предметите рисуване и чертане от 10.IX.1879 г. до 1.IX.1880 г. Едновременно върши и друга дейност, за която научаваме от следните редове, публикувани в юбилейния сборник по случай 40-годишнина на Българската стенография: “В Първото обикновено Народно събрание Безеншек стенографира заедно с Георги Прошек, чех, бивш стенограф в Пражкия сейм, инженер по постройката на турските железници и добре владеещ български език.” Още през 1878/1879 година започвали да пристигат много чешки специалисти. За тях Прошек построил пет дървени паянтови къщички, където се приютяват негови роднински семейства и *поставя началото на така наречената “Чешка колония”*. Неофициално е обявен за “чешкия консул”, защото сънародниците му го възприемат като такъв. С неговия нарастнал авторитет се съобразява и административната власт в България.

ПРОШЕК В МИНИСТЕРСТВОТО НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ СГРАДИ

През същата тази 1878 година Прошек изследвал находищата на каменни въглища в България преди Освобождението. През 1879 г. издал във вид на книжка твърде интересна публикация. Данните в нея заслужават внимание от историческа гледна точка.

Веднага след Освобождението идва в България и братът на Георги Прошек – Богдан. Двамата започват през 1892 г. строителството на бирена фабрика в София, която от 1895 г. действа като *най-модерната пивоварна за времето си на Балканския полуостров*. Прошековото пиво разнася името на Георги Прошек като индустриалец. Славата на доброто качество на бирата достига и до Варна, където Ружена - едната от петте дъщери на Георги Прошек, е омъжена за видния варненски общественик и кмет Александър Василев. Къщата им била една от най-представителните в града. Когато след време тя е закупена за нуждите на градската библиотека и започнали ремонтите, строителните работници се видяли в чудо: спойката между тухлите била толкова здрава, че трудно разбили стените. “Хоросанът бил забъркан с бира, пренасяна с цистерни от София” – разправяли хората.

Когато през първите години от Освобождението на България нуждата от учителски кадри постепенно се запълва, Прошек преминава на работа в Министерството на

обществените сгради, пътищата и съобщенията, в строителния отдел, където *разработва проектите и трасира шосетата Силистра – Шейтанджик* /днес Хитрино/ и Елена – Осман пазар /днес Омуртаг/. По-късно ръководи проектирането и строежа на железопътните линии: София – Ловеч - Свищов, секция Арабаконак – Орхане /днес Ботевград/; Цариброд /днешния Димитровград в Югославия/ -София-Вакарел, секция София-Самоков. Трудно е да се изброят всички обекти, на които Иржи Прошек работи като технически директор или инспектор и едва ли е нужно. Но участието му като инженер в построяването на пристанище Варна през 1906 година, чийто стогодишен юбилей ще бъде отбелязан през тази година няма да пропуснем. И още един обект ще отбележи кръгла годишнина. Това е Варненският Народен театър, от построяването на който изминаха 85 години. Преди да извиси снага новата сграда, ролята на театрален салон изпълнява известната за времето си бирария-градина “Прошек”, която се намирала на ул. “Пиротска” и била построена с чешки капитал. В бирария “Прошек” са се провеждали концерти, представления, събрания,

дори и заседанията на Окръжния съвет /протокол № 1 от 20.09.1911 г./ Именитият български музикален деец Найденов си спомня, че подът на салона на бирария “Прошек” бил покрит с пясък. ”При концерт ресторантьорските маси се изваждаха и на тяхно място се нареждаха столове”, пише той и добавя: ”На сцената в дъното всяка вечер свиреше струнният флотски оркестър на капелмайстор Венцислав Павел”. За проведено събрание на дружество “Народен театър” в салон “Прошек” през лятото на 1909 година пише и тогавашният кмет Иван Церков. През 1912 година на страниците на вестник “Вечерни новини” се разгаря полемика на тема: “Нужен ли е театър на Варна”. Привържениците на кмета Александър Василев застъпват мнението, че “бирарията на фирмата Прошек задоволява със своя салон нуждата от театрална сцена”.

ПРОШЕК - ОСНОВАТЕЛ НА “СЛАВЯНСКА БЕСЕДА” В СОФИЯ

Иржи Прошек е и *общественик, радетел на славянското единство и сътрудничество, активен участник в културния живот на страната*. През 1880 година

е член-основател на “Славянска беседа” в София и на дружество “Чех” /14.XI.1892 г/, което съществува до 7.IX.1924 година, когато се слива с основания Народен дом “Масарик”. Известно време ръководи списание “Чешки сокол” и урежда първите тържества в България, посветени на световно известния реформатор Ян Хус. Веднага след Освобождението братя Прошекови откриват *печатница*. Това е първата печатница в София, изиграла важна роля в книгоиздаването ни. Георги Прошек се оженва в България на 23.X.1878 г. за чехкинята Анна Рубалова. От този брак се раждат 5 дъщери и 1 син, който умира в Прага през 1928 г. Сравнително рано в София на 29.IX.1905 година напуска този божи свят и Георги Прошек. Тази участ сполетява само месеци след него, на 26. X. същата година и брат му Богдан Такава е накратко жизнената дейност на Иржи /Георги/ Прошек като инженер, български патриот, революционер, кореспондент, реформатор и наставник – един вид главен училищен настоятел в Алмали, като основоположник на читалището в същото село и като деен общественик. Българският народ с признателност тачи делото на Георги Прошек. ■

Иржи Прошек е роден на 25.XII.1847 г. в градчето Бероун, разположено близо до Прага на река Бероунка. Баща му Иржи Франтишек Прошек е известен майстор в обувния бранш, а майка му Мария Бартакова умее добре да свири на пиано. Те имат три деца – Мария, Георги и Богдан. Родът им в Бероун се знае отпреди 300 години. Георги Прошек учи в Главното основно училище на родния си град и завършва с отличие IV клас със свидетелство от учебната 1858/1859 година. Оттам постъпва в Първа чешка реална гимназия в Прага, където учи до 1864/1865 година. Веднага след завършване на средно образование се записва редовен студент по специалността земемерно инженерство и строителство в Кралевската чешка политехника в Прага. След четиригодишно следване и успешно полагагане на изпитите, от които половината с отличие, през 1869 година се дипломира с титлата инженер. Студентството на Георги Прошек преминава при много трудни условия, защото тъкмо когато завършва първата учебна година, умира баща му. Той сам трябва да си осигурява средства, като работи и учи. В резултат на упорита самостоятелна работа като гимназист и студент Георги Прошек добре овладява немски, френски,

английски, италиански и руски езици. Още по време на учението в гимназията в Прага, а след това и във висшето училище Прошек се среща и запознава с много български младежи, които следват там, установява горещо приятелство с тях – особено с Иван Драсов /един от най-близките приятели на поета революционер Христо Ботев/. После той става приятел и с Петър Ив. Берковски – друг наш революционер, който му преподава български език. Така младият полиглот, наред със западните езици, може свободно да общува на всички славянски езици. След завършване на висшето си образование през 1869 година Прошек веднага се отправя към България. Младият инженер упражнява професията си най-напред в Цариград. Там постъпва на работа в Централното бюро на Румели-Дунавската железница в компанията на барон Хирш като инженер-асистент по проектирането и трасирането на железопътната линия Одрин-Саранбей. Тази длъжност той изпълнява от 26.VIII.1869 година до 31. III. 1870 година. После, от 27.IV.1870 до 2.VII.1873 г. служи в Пета секция на споменатия участък от ж.п. линията. В село Алмали се установява заедно с други чешки и полски инженери и след като се сближава с ръководи-

телите на местния таен революционен комитет основават Славянски дом, училище и читалище. Срещата му с Васил Левски открива нови възможности за по-тясно свързване с национално-освободителните борби на българския народ. Доставя оръжие, пренася революционната поща на комитетите и изпраща дописки до чешки, а чрез тях и до западноевропейски вестници, в които отразява злата участ на народа ни. През решителната фаза на Руско-турската война помага да бъдат отстранени релси на железницата, превозваща турски войски и допринася за победния изход на битката при Шипка. Като полиглот се поставя в служба на руското командване и настоятелно поставя въпроса за издигане паметник на Васил Левски. След Освобождението работи като учител, стенограф, инженер-строител и инспектор. Член-основател е през 1880 година на “Славянска беседа” в София и на дружество “Чех”, като известно време ръководи списание “Чешки сокол”. Заедно с брат си Богдан откриват модерна пивоварна и печатница в София. Глава е на многодетно семейство. Умира в София на 58 години и е погребан в парцел № 16 на Софийските католически гробища в Орландовци.